

AZERBAYCANLI ŞAİR AHMED CEVAD'IN KARS SERÜVENİ Azerbaijani Poet Ahmed Cevad's Kars Journey

Afina MEMMEDLİ-SARAÇLI

Azerbaycan Bilimler Akademisi
Nizami adına Edebiyat Enstitüsü / Bakü
afina@mynet.com

Özet

Bu makalede Azerbaycan Türk edebiyatının ünlü temsilcisi, ulusal marş metninin yazarı Ahmed Cevad'ın Türkiye'yle ilişkileri, ayrıca da onun Kars'a gelişleri söz konusudur. O, Kars'a 1915 yılında Azerbaycan Hayriye Cemiyeti'nin Türkiye'deki Harpzedelere Yardım Şubesi'nin hattıyla bulunmuştu. Şairin Kars serüveni onun "Kars Heyetinin Gördüğü İşlerden" makalesinde ve şiirlerinde de yansımıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Cevad, Kars, Hayriye Cemiyeti, Türk bayrağı.

Abstract

In this article, agent of Azerbaijan Turkish Literature, the writer of national march, Ahmet Cevat's relations with Turkey and his comings to Kars are stated. He had been in Kars in 1915 by the department of Azerbaijan war veteran of Turkey with (whom) the department of help. Poet's Kars journey had reflected his "Works which Kars commission made" in his article and his poems.

Keyword: Ahmet Cevat, Kars, Society of Charitable, Flag of Turkish.

1. AHMET CEVAT VE ONUN EDEBİ KİŞİLİĞİ

Türkiye'nin kültürel-toplumsal hayatıyla sıkı ilişkisi bulunan Azerbaycanlı şair Ahmed Cevad (1892-1937) önce Azerbaycan Ulusal Marşı metninin yazarı olarak ün kazanmıştır:

*Azerbaycan, Azerbaycan!
Ey kahraman evladın şanlı vatani!
Senden ötrü can vermeye cümle hazırız!
Senden ötrü kan dökmeye cümle kadiriz!
Üç renkli bayrağınla mesut yaşa!
Binlerle can kurban oldu,
Sinen harbe meydan oldu.*

*Hukukundan geçen asker
Here bir kahraman oldu.
Sen olasin gülistan,
Sene her an can kurban!
Sene bin bir muhabbet
Sinemde tutmuş mekân!
Namusunu hıfz etmeye,
Bayrağını yükseltmeye
Cümle gençler müştaktır.
Şanlı Vatan, şanlı Vatan,
Azerbaycan, Azerbaycan!*

2. AHMET CEVAT VE TÜRKİYE

Önce vurgulamamız gerekir ki, Ahmed Cevad Azerbaycan'ın Gence şehiri yöresindeki Şemkir ilçesi Seyfeli köyü doğumlu Ahmed Ahundzade'nin şairlik lakabıdır ve bu lakabını onun büyük rağbet beslediği Türkiyeli Ahmet Cevat Emre isimli dilbilimci âlimin ad-soyadına yakıştırdığını söyleyenler de var. Hatta Türkiyeli Ahmet Cevat Emre'nin Azerbaycan okullarında da ders kitabı olarak okutulmuş "Türk Dilbilgisi" ("Sarf ve Nahiv") adlı eseri bazı kaynaklarda yanlışlıkla Azerbaycan şairi Ahmed Cavad'ın eseri olarak sunulmuştur¹. Adı geçen Türkiyeli Ahmet Cevat Emre'nin kardeşi Sevat Cevat o devirde Azerbaycan'ın Gence şehrindeki medresede öğretmen çalışıyordu ve ünlü şair Hüseyin Cavid, edebiyat eleştiricisi Abdullah Sur gibi çok önemli şahsiyetlerin yanı sıra, Ahmed Cevad da onun becerikli öğrencilerinden biri olmuştu.

Ahmed Cevad'ın edebi kişiliğinin Türkiyeli bilim adamları Ziya Gökalp, Yavuz Akpınar, İrfan Murat Yıldırım ve diğerleri tarafından da ayrıntılı araştırıldığını, onun daha çok Türk'ün birliğinin şiirsel taşıyıcısı olarak tanıtıldığını, şiirlerinin Türkiye Türkçesinde de yayımlandığını hatırlamalıyız².

3. AHMET CEVAT KARS'TA

Geleceğin ünlü şairi Ahmed Cevad Kars'a gelmezden önce 1912 yılında 20 yaşında öğrenimi bitirdikten sonra İstanbul'da kurulmuş "Kafkas Gönüllü Hissesi"ne kayıt yaptırmış, gönüllü olarak Türk ordusunda savaşmıştı.

Bu hususta ilk bilgiye Hüseyin Baykara'nın meşhur «Azerbaycan İstiklal Mücadelesi Tarihi» eserinde rastlıyoruz³.

Soruşturma belgesinde de Ahmed Cevad hâkimin sorusunu şöyle

yanıtlamıştı:

«Evet, ben 1912 yılında Türkiye'de oldum. Ben oraya onun için gittim ki, Türk-Balkan savaşında Türk ordusuna gönüllü iştirak edeyim. Ben Türkiye'ye Batum'da pasaport alışıyla meşgul olan Yunanlıdan aldığım Fars pasaportuyla gittim. Benimle birlikte Türk ordusunda iştirak etmek için İdris Ahundzade, Ali soyadı aklımda değil ve İsa Alizade gitti.

Biz hepimiz gönüllü gruba kabul olunduk ve onun terkinde Bulgarlara karşı harbi hareketlerde iştirak ettik. 1913 yılının son baharında ben Rusya'ya döndüm⁴.

Nihayet, Ahmed Cevad 1915 yılının ilkbaharında Kars'a gelmiştir. O, buraya Bakü Müslüman Cemiyeti-Hayriyesi Türkiye'deki Harpzedelere Yardım Şubesi'nin üyesi olarak bulunmuştur.

1905 yılında oluşturulmuş ve başkanı Bakü petrol zengini hayırsever Hacı Zeynelabdin Tağıyev, başkan yardımcısı diğer zengin hayırsever Ağa Musa Nağıyev seçilmiş olan «Bakü Müslüman Cemiyeti-Hayriyesi» kendi kan kardeşlerine maddi ve manevi yardımda bulunmak için Birinci Cihan Savaşı devrinde faaliyetini Kuzey Kafkas'a, Dağıstan'a, Gürcistan'a, Revan'a ve işgal altındaki Türkiye topraklarına yöneltmişti.

Azerbaycan Milli Hareketinin öncülü Mehmet Emin Resulzade bu dönemi şöyle ifade etmiştir:

«Kars ve Ardahan felaketi, Rusya'daki Türklerin büyük bir vücut olduklarını tasdik etti»⁵.

Diğer bir kaynakta da şöyle demiştir:

«Cihan savaşında Türkiye'nin Ruslara karşı savaşmasına rağmen Osmanlı göçmenleri himaye (koruma) ve temin olunuyordu. Hatta bu alanda az çaba sarf etmeyen zenginlerden Musa Nağıyev'e, Hacı Zeynelabdin'e Osmanlı hükümeti tarafından ödül olarak madalya gönderilmişti»⁶.

Azerbaycan Türkiye'deki Rusya tebaalı Müslüman göçmenlere yardımda bulunmak için Rusya Devlet Duması'ndan (yönetiminden) zorlukla da olsa izin almayı başarmıştı. Henüz Gence medresesinde öğrenim gördüğü zaman şu Hayriye kurumundan burs alan Ahmed Cevad ve "Felaketzedelere ve Harpzedelere Yardım Şubesi"nin diğer aktif üyeleri sınır boyunca savaş bölgelerinde, ilk önce Ardahan'da, Kars'ta faaliyete başlamıştı, Azerbaycan'da hayırseverlerden topladıkları para, giyecek, yiyecekleri cemiyet hatılarıyla Türkiye'de felaketten ve harpten zarar gören kasabalara, köylere ulaştırmıştı.

Cemiyet üyeleri Türk askerlerinin okuması için Bakü'de "Kardaş

Kömevi" (Kardeş Yardımı), Kars'ta "Yeni Hurşid" adıyla iki dergi-kitap yayınlamış, gelirlerini yoksul halka bağışlamışlardır.

Hayriye Cemiyetinin özel temsilcisi Husrev Paşa Bey Sultanov'un o çağda Türk askerlerinin okuması için yayınlanmış "Kardeş Kömeği" kitabındaki makalesinden:

«Martın 16'da 10 tane yardımcından – Bakü'den Hüseyinov, İlyasov, Mahmudov, Mehemmedov, Mirzecamalov, Vekilov ve Gence'den Ahundzade (Ahmed Cevad - A. M.-S.), Şahsuvarov ve Nazaraliov'tan ibaret bir heyet Sefikürdski'yle benimle Kars'a azım oldu»⁷.

Şu cümledeki Ahundzade diye anılan kişi hakkında konu açtığımız Ahmed Cevad'dır. H. P. Sultanov'un söz konusu makalesinden anlaşıldığı gibi, Hayriye Cemiyetinin Türkiye'de Harpzedelere Yardım Şubesi'nin üyelerinin, ayrıca da Ahmed Cevad'ın başarılı faaliyeti sayesinde Çıldır, Ardahan bölge reisleri «Müslümanlardan para ve eşya aldıklarından dolayı mahkemeye sevk edilmiştiler», «Kars valisi Podgorski ile Ardahan reisi Nikolayev'in işine son verilmişti», «Müslüman'ın haklarına tecavüz eden Ermeni, Yunan ve hükümet memurlarının Rusya kanunu huzurunda mesul olmaları fikri Müslümanların başında derinlemesine yer tutmuştu».

Ahmed Cevad, cemiyetin özel temsilcisi, cephe vekili Husrev Paşa Bey'in yardımcısı ve sorumlu katip olarak bölgeleri dolaşır, harpzedelerin listesini düzenler, maddi yardım dağıtır, yaralı ve esir Türkiye askerlerini ziyaret edip, onların ihtiyaçlarıyla yakından ilgilenir, bölgelerdeki hastane, okul, cami, öksüzler için yuva gibi en önemli ihtiyaçlarını belirleyerek, cemiyeti bilgilendirir ve ihtiyaçların karşılanmasına da şahsen katılıyordu.

Ahmed Cevad'ın Kars yörelerindeki faaliyeti hakkında Türkiye kaynaklarından, F. Erdoğan'ın hatıralarında, ünlü tarih bilgini M. F. Kırzıoğlu'nun Kars Tarihiyle ilgili kitaplarında da önemli bilgiler buluruz⁸. Adı geçen kaynaklardan açıklandığı üzere, Azerbaycan'dan gelmiş Ahmed Cevad'ın da dâhil olduğu yardım grubu Kars-Merkez'de çalışarak, Kağızman ve Ardahan'da birer yetimhane, Kars'ın Karahamza, Ardahan'ın Hanak köylerinde birer iâşe merkezi, Oltu'nun Penek ve Posof ilçe merkezinde, Diğor'da birer sağlık bakımevi idare etmiş, sermayesine mal satan tüketim kooperatifleri işletmişti.

4. KARS İZLENİMLERİ

A. Cevad 31 Mart 1915'te Kars'ın Soğanlık ilçesinden Bakü'ye "İkbal" gazetesine makale göndermişti. 14 Nisanda adı geçen gazetede yayınlanmış "Kars Heyetinin Gördüğü İşlerden" adlı makale rapor karakteri taşıyordu.

Rapor karakterli bu makalede yazar Kars'taki ahalinin onların gelişinden nasıl etkilendiklerini şöyle tasvir ediyor:

«Bizim oralara gitmemizden o kadar memnun oldular, o kadar sevindiler ki, bizim gözlerimiz yaşardı. Hepsinin solgun dudağından boyasız bir tebessüm ile beraber, bu kelimeleri işitiyorduk:

- Hemdi olsun cenabı Hakka, bizim de can yananlık edenlerimiz varıymış. İnsan ölürken de kardeşinin kucağında ölmelidir. Yaşasın kardeşlerimiz!»⁹.

Edebi tasvirlerle de zengin bu kelimeler kardeş yardımına koşan Azerbaycan halkına bir hoşgörü, şükranlık yanıtıydı. Ahmed Cevad'ın bu fikirleri romantik boyalarla yansıması tüm Türk-Müslüman halklarını yardıma heveslendirme yönünden önemliydi.

Bu makaleden şairin Kars'taki durumu çok iyi bildiği, ayrıca neredeyse olayların içinde olduğu belli olur.

Şunu da belirtmemiz gerekir ki, Ahmed Cevad zaten dünya Müslümanlarının hilafeti ve dünya Türklerinin tek devleti olan Osmanlı İmparatorluğunun her bölgesini, her köşesini kalbinde, ruhunda taşıyordu.

1915 yılının ilkbaharında Kars'ta ve Ardahan'da çalışmış Ahmed Cevad sonbaharda Batum semtiyle Türkiye'ye geçerek, Artvin'de, Trabzon'da, Borçka'da, Rize'de bulunmuş, oradaki durum, Lazların geçimi hakkında "Acara Mektupları" «Acara Mektupları», «Acara'da Dil», «Lazlara Kömek», «Suhum Yolundan», «Rize ve Trabzon Felaketzedeleri», «Batum Müslüman Birlik Cemiyetinden», «Gürcü Matbuatı ve Acara» makalelerini yazmıştır¹⁰.

Azerbaycan milli şairinin Türkiye'den gönderdiği mektup, makale ve özel haberleri Birinci Cihan Savaşı yıllarında Bakü basınında devamlı yayınlamıştı. Onun faaliyetinin en açık aynası olan, haklı olarak "Birinci Cihan Muharebesinin inkâr edilmez gerçek salnamesi" olarak değerlendirilen¹¹ bu makalelerinde yazar yerel Türk halklarının dünü, bugünü ve yarını ile ilgili problemlere dokunmuş ve bu zor günlerde tüm Müslümanları onların yardımına çağırmıştır.

Şairin 1916 yılında Hayriye Cemiyetinin hesabına basılmış milli ruhlu şiirleri içeren «Koşma» kitabındaki şiirlerin çoğu bu yıllarda Türkiye, ayrıca da Kars serüveni izlenimlerinin etkisiyle yazılmıştı. Türk dünyasının acısını, sevincini yansıtan bu ruhlu şiirler Kafkas'taki Türkiyeli esir askerler için de çok aziz idi.

Bu hususta Naki Keykurun (Şeyh Zamanlı) hatıralarında yazıyordu:
«Gence'deki Türk askerlerini ziyaret ediyorduk. Onlara Türkçe kitaplar, gazeteler, M. E. Resulzade'nin çıkardığı «Açık Söz»

gazetesini götürürdük. Onların incinmesine fırsat vermiyorduk. Gençler, talebeler, muallimler de esirlere yardıma geliyorlardı. Esirlerin en çok sevdikleri şair Ahmed Cevad idi»¹².

Ahmed Cevad'ın şu şiirleri tüm Türkiye'de de geniş yayılmış, sevilmişti.

Ziya Gökalp «Yeni Mecmua»da yazmıştı:

«Ruslarla savaştığımız esnada Kafkasya'da intişar eden bir şiir mecmuası elimize geçti. «Koşma» isminde olan bu kitabın nazımı Ahmed Cevad isminde bir Türk'tür. Bu millet sever şairin tüm şiirleri Osmanlı Türklerine, ana vatana, orduya hitap edilmiştir. Muharebenin muhtelif sayfalarına taalluk eden bazı parçayı birer birer mecmuamızda yayınlayacağız»¹³.

Bu çağda Ahmed Cevad artık «bir şair, nasır, gazeteci, muhabir ve toplumsal işlerle uğraşan adam olarak ustalaşmış, yetişmiş, Azerbaycan'da ve Türk dünyasında tanınmış, sevilmiştir»¹⁴.

Ben çiğnemen bir ülkenin

Hak bağırın sesiyim!

diyen Ahmed Cevad, Azerbaycan Türklüğünün İstiklal ve Bayrak şairidir.

Onun "Çırpınırdım, Karadeniz" şiiri¹⁵:

Çırpınırdın, Karadeniz,

Bakıp Türk'ün bayrağına!

Ah diyordum, hiç ölmezdim,

Düşebilsem toprağına!

Ayrı düştün dost elinden,

Yıllar var ki, çarpar sinen,

Vefalıdır geldi-giden,

Yol ver Türk'ün bayrağına!

İnciler dök gel yoluna,

Sırmalar sep sağ-soluna,

Fırtınalar dursun yana,

Selam Tür'ün bayrağına!

Kafkaslardan esen yeller,

Türkistan'a selam söyler.

Olsun bizim bütün eller

Kurban Türk'ün bayrağına!

Yol ver Türk'ün bayrağına!

“Çırpınırdın Karadeniz” şiirini ya da marşını bilmeyenimiz yok gibidir. Bayrak remizdir, bununla şair Türk’ün yaşadığı müddetçe hürriyetinin ve devletinin yaşayacağı mesajını verir... Ne kafiye, ne de kelime bulmakta zorlanan şair kolaylıkla “Bizim eller” yerine başka bir ifade kullanabilirdi. Bu şiirde övülen de, sevilen de Türk bayrağıdır. Bu bayrağa kurban edilen de “bizim eller”dir... Bu şiir, bütün Türk dünyasının Marşı olma ödülüne de lâyıktır¹⁶.

5. SONUÇ

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ne kadarki devir Ahmet Cevat şahsiyetinin ve edebi yaratıcılığının gelişmesinde önemli bir dönemi oluşturuyor ve bu dönem Ahmet Cevat'ın Türkiye'yle ilişkilerinin yoğun olduğu bir devir gibi de önemlidir.

Sonuç olarak, Prof. Dr. Yaşar Karayev'in şu sözleri hatırlanmaya değer:

“Milli Azerbaycan devletten ve cemiyetten önce ideolojide var olmuştur. Memmed Emin Resulzade'yi, Yusufbey Nesibbeyov'u, Han Hoyski'yi bedii fikir, içtimai düşünceden önce yaratmıştır. Onlardan biri – belki de birincisi – Ahmed Cevad'dır. “Poetikanın (şiirin) Resulzade'si”, bana göre Ahmed Cevad'a verilen en doğru değerlerden biridir... Üç renkli şiir, bedii hafızaya herkesten önce Ahmed Cevad'ın kalemiyle yazılmıştır... Amblemimiz rengini, Marşımız müziğini ve ritmini Ahmed Cevad'ın şiirinden almıştır”¹⁷.

¹ CEVAD, Ahmed 1992: **Seçilmiş Eserleri**, Bakü, Azərneşr Yay. s. 7, 13; SALEDDİN, Ali 1992: **Ahmed Cevad**, Bakü, Gençlik Yay. s. 27, 125.

Kaynaklar ve Dipnotlar

² 'YENİ MECMUA' - 2. cilt, sayı 42, Ankara, 1918; YILDIRIM, İrfan Murat 1990: **Ahmed Cevad (Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Çalışma)**, Danışman: Yavuz AKPINAR, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; CEVAD, Ahmed 1991: **Çırpınırdın Karadeniz**, İzmir; CEVAD, Ahmed 1992: **Selam Türk'ün Bayrağına**. Hazırlayan: İrfan Murat Yıldırım, İzmir; YILDIRIM, İ. M. 1992: “**Ahmed Cevad'ın Türkiye'yle İlgili Şiirleri**” Kardeş Edebiyatlar, cilt 24, s. 20-28; YILDIRIM, İ. M. 2001: “**Azerbaycan Milli Şairi Ahmed Cevad'ın Türk İstiklal Mücadelelerine Bakışı**” Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi, s. 54-58; AKPINAR, Yavuz 1994: **Azeri Edebiyatı Araştırmaları**, İstanbul, Dergâh Yay.; **TÜRKİYE DIŞINDAKİ TÜRK EDEBİYATLARI ANTOLOJİSİ**, Azerbaycan Türk Edebiyatı. 4. cilt, Ankara. (<http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster>).

³ BAYKARA, Hüseyin 1975: **Azerbaycan İstiklal Mücadelesi Tarihi**, İstanbul, s.

175.

⁴ KASIMOV, Celal 1997: **Asrın Kıyamet Çağı**, Bakü, Azerbaycan Ansiklopedisi Yay. s. 76.

⁵ 'AÇIK SÖZ' Gazetesi, Bakü, 25 Ocak 1916.

⁶ **MUHTASAR AZERBAYCAN EDEBİYATI TARİHİ** 2. cilt. 1944: Bakü, Kızıl Şark Yay. s. 158.

⁷ KARDEŞ KÖMEĞİ, 2002: Bakü, Nurlan Yay., s. 110.

⁸ ERDOĞAN, Fahrettin 1954: **Türk İllerinde Hatıralarım**. İstanbul, s. 170; KIRZIOĞLU, M. Fahrettin 1953: **Kars Tarihi**, İstanbul; KIRZIOĞLU, M. Fahrettin 1958: **Edebiyatımızda Kars. II. Kitap**, İstanbul, s. 114.

⁹ 'İKBAL' Gazetesi. Bakü, 14 Nisan 1915.

¹⁰ 'AÇIK SÖZ' Gazetesi - 3 Kasım 1915; 'YENİ İKBAL' Gazetesi - 20 Aralık 1915; 'AÇIK SÖZ' Gazetesi - 4 Temmuz 1917.

¹¹ CEVAD, Ahmed 1992: **Seçilmiş Eserleri**, Bakü, Azereşr Yay. s. 90.

¹² KEYKURUN, Naki (Şeyh Zamanlı) 1964: **Azerbaycan İstiklal Mücadelesinin Hatıraları**. İstanbul: Ekspres Yay. s. 32.

¹³ 'YENİ MECMUA' - 2. cilt, sayı 42, Ankara, 1918.

¹⁴ SALEDDİN, Ali 1992: **Ahmed Cevad**, Bakü: Gençlik Yay. s. 90

¹⁵ TÜRKİYE DIŞINDAKİ TÜRK EDEBİYATLARI ANTOLOJİSİ: Azerbaycan Türk Edebiyatı, 4. cilt, Ankara. www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F.

¹⁶ <http://www34.brinkster.com/turkturan/turkbuy/turkbuy.htm>. - 29.02.2008.

¹⁷ KARAYEV, Yaşar 1999: **Belli Başlı Dönemleri ve Zirve Şahsiyetleriyle Azerbaycan Edebiyatı**, İstanbul, Ötüken Yay. s. 304.